

Vliv pobytového programu na atraktivitu Jizerských hor

Jan Činčera, Technická univerzita v Liberci

Envigogika 2013/VIII/1– Recenzované články/ Reviewed Papers

Publikováno/Published 31 05. 2013

DOI: <http://dx.doi.org/10.14712/18023061.8>

Abstrakt

Článek prezentuje výsledky evaluace programu environmentální výchovy pro žáky ve věku 10-12 let. Cílem bylo analyzovat vliv programu na zvýšení atraktivity Jizerských hor. Výzkum (N=78) nepotvrdil vliv programu na měřenou proměnnou. Podle výsledků jsou Jizerské hory atraktivnější pro dívky, než pro chlapce. Věk negativně koreluje s atraktivitou. Na atraktivitu neměly vliv předchozí zkušenosti s Jizerskými horami. Článek dále diskutuje limity výzkumu a navrhuje možná vylepšení programu.

Klíčová slova

Evaluace programu, motivace, Jizerské hory, turistika, kvantitativní

Abstract

The article presents results of an evaluation of an environmental education program for children in age 10-12. The goal was to analyze if the program increases attractiveness of Jizera Mountains for children. The research (N=78) did not proofed any impact of the program on attractiveness of the Jizera Mountains. According to its results, the Jizera Mountains are attractive more to girls than to boys. Age is negatively correlated with the attractiveness. Previous experience has no impact on the attractiveness. The article further discusses limits of the research and suggests possible improvements of the program.

Key words

Program evaluation, motivation, Jizera Mountains, tourism, quantitative

Úvod

Jakým způsobem posílit motivaci dětí k výletům do přírody? Může atraktivitu přírodní lokality zvýšit pobytový program environmentální výchovy? Crompton (in Konu a Laukkanen, 2009) definoval dvě skupiny motivačních faktorů pro návštěvu určité lokality: push (tlač) a pull (táhni). Push faktory jsou chápány jako vnitřní motivace. Patří mezi ně například touha utéct, zažít dobrodružství, naplnit si sny, poznat něco nového, relaxovat, upevnit si zdraví či socializace. Pull faktory naopak souvisí s tím, jak jsou turisté o místě informováni a jak je přitahuje.

Yoon a Uysal (2005) zkoumali, které push a pull faktory ovlivňují motivaci turistů vrátit se znovu na známé místo. Odhodlání vracet se ovlivňuje podle nich především míra turistického uspokojení z předchozího pobytu a dále push faktory, jako jsou například potřeba relaxace, zábavy či pocit bezpečí. Naopak pull faktory, jako je například kvalita přírodních scenérií, s turistickým uspokojením ani odhodláním vracet se nekoreluje.

S těmito výsledky je částečně v rozporu výzkum Graef a kol. (2000) zkoumající motivaci turistů pro návštěvu národního parku. Podle autorů je rozhodujících pět hlavních faktorů (sociální, únik, zábava, příroda a učení) a dvě další dílčí kategorie (blízkost domova, výzva). Nejsilnějším motivem k návštěvě přírodní oblasti je pro většinu respondentů samotný prožitek přírody. Pro respondenty, kteří chápou turistiku jako toulání se divočinou a táboření v přírodě, je silnou motivací potřeba úniku. Únik hraje roli i pro turisty, kteří preferují vícedenní pobyt v přírodě. Pro tuto skupinu je důležitou motivací také zábava, společnost kamarádů či potřeba dobrodružství. K opakovanému výletu do přírodní oblasti pak motivuje zejména potřeba úniku, důležitým faktorem je také malá vzdálenost přírodní lokality od domova.

Motivace je dále utvářena osobnostními a situačními faktory a postoji turistů. Kromě naplňování zmíněných potřeb může s formováním postojů k návštěvě určité destinace souviset například členství turisty v určité skupině nebo jeho pojetí volného času (Venkatesh, 2006). Podle Line a Costena (2011) souvisí přírodně orientovaná turistika také s environmentálními postoji a vztahem návštěvníků ke konkrétní lokalitě.

Povahu turistického prožitku zkoumali Quan a Wang (2004). Podle nich je možné turistický prožitek zkoumat buď z hlediska povahy jeho prožívání, nebo ze spotřebitelského pohledu. Tyto roviny nejsou v rozporu a vzájemně se doplňují. Spojující vlastností je odlišnost turistického prožitku od denní rutiny. Míra odlišnosti zážitku od rutiny posiluje jeho intenzitu. Turisté ale současně potřebují uspokojivé zázemí, které není s jejich rutinou v příkrém rozporu. Kvalitní turistické služby samy o sobě nevytvoří silný turistický prožitek, samotná atraktivita a novost prostředí sama o sobě ale nemusí stačit.

Je poměrně časté, že realizátoři pobytových programů environmentální výchovy očekávají, že jejich programy posílí turistický zájem cílové skupiny o danou lokalitu. Pobytový program v chráněné krajinné oblasti je možné chápat jako turistickou zkušenost zintenzivněnou probíhajícími aktivitami. Pobyt žáků na programu by mohl posílit push faktory, jako jsou sociální motivy (pobyt s kamarády ze třídy), únik (odlišnost prostředí pobytu od denní rutiny, odlišnost učení od běžného školního provozu), učení se o přírodě, i pull faktory (kontakt s atraktivní přírodou). Pobyt ve středisku může být současně vnímán jako bezpečnější forma turistiky, než volné trampování, které je v chráněné krajinné oblasti navíc nezákonné.

Je ale takový předpoklad oprávněný? Je-li atraktivita určité přírodní lokality výsledkem souhry vnitřních a vnějších faktorů, lze předpokládat, že případný vliv programu na tuto proměnnou bude výsledkem jedinečné souhry faktorů souvisejících s přírodním prostředím, účastnickou skupinou a aktivitami programu. Následující text představuje výsledek dílčí evaluační studie zkoumající vliv konkrétního pobytového programu na atraktivitu přírodní lokality pro žáky bydlící ve stejném regionu.

Popis programu

Program "Vyšetřování jizerskohorské katastrofy" je určený pro 4.–6. třídu základní školy. Program vznikl v rámci projektu „Člověk a krajina Jizerských hor“, na jeho vytváření spolupracovala Společnost pro Jizerské hory, o.p.s. a Technická univerzita v Liberci. Cílem programu je formovat vztah žáků k přírodě Jizerských hor a vést žáky k pochopení příčin současného stavu jizerskohorských lesů. Na dlouhodobé úrovni mají žáci hodnotit „...Jizerské hory jako atraktivní místo k trávení volného času, a navštěvovat je.“ (Činčera, Kavan & Šedlbauer, 2010).

Program probíhá jako kombinace práce s pracovními listy ve škole a navazujícího tří až pětidenního pobytu na terénním středisku v obci Jizerka. Žáci se tedy nejprve Jizerskými horami zabývají ve škole na teoretické úrovni. Diskutují o tom, kde v Jizerských horách byli a jaká tam znají zajímavá místa. Učí se o vývoji lesů v Jizerských horách a příčinách jejich odlesnění v 70. a 80. letech dvacátého století. Žáci jsou vedeni k tomu, aby vytypovali „stopy jizerskohorské katastrofy“, které pak budou v okolí Jizerky ověřovat (například nevhodná skladba lesa).

Po příjezdu na Jizerku pak žáci prochází několika typy aktivit. V bezprostředním okolí základny (na louce) probíhají aktivity na posílení vzájemné důvěry a spolupráce. V okolí Jizerky (např. v lese na kopci Bukovec) žáci zkoumají projevy vybrané „stopy“, tj. například hledají nepůvodní druhy dřevin, výsledky pak společně prezentují. Pro odstranění případné neochoty být v bezprostředním kontaktu s přírodou jsou do programu zařazovány aktivity z publikací J. Cornella (1998) a z Matreho a Hoessleho tzv. procházek po Zemi (1980). V rámci programu žáci dále absolvují krátké interpretativní výlety do okolí. Zpravidla navštíví vrch Bukovec, Rašeliniště Jizerky, Pytlácké kameny a Hojerův dům. Trasa výletů se pohybuje v rozmezí mezi třemi až osmi kilometry. V průběhu výletů jsou žáci metodou výkladu seznámeni s místními přírodními zajímavostmi a legendami.

Správnost prezentovaných informací zajišťuje hlavní lektor programu, který je zaměstnancem Společnosti pro Jizerské hory. Lektor má přírodovědné vzdělání. Na uvádění aktivit se dále podílejí dvojice studentů bakalářského oboru Pedagogika volného času na Technické univerzitě v Liberci.

Od svého vzniku v roce 2010 byl program několikrát evaluován. Vlachová a Činčera (2011) potvrdili, že program zvyšuje porozumění vybraným ekologickým pojmům a rozšiřuje znalosti o místních lokalitách. Navazující výzkum nepotvrdil, že by program měl vliv na proenvironmentální postoje žáků (Činčera, 2011).

Metodika evaluace

Cílem evaluace bylo odpovědět na otázku, zda zapojení žáků do programu vedlo ke zvýšení atraktivity Jizerských hor jako cíle pro výlet i vlastní studium.

Pro potřebu evaluace byl vytvořen dotazník skládající se z 11 položek. Respondentům byla vždy nabídnuta určitá aktivita týkající se Jizerských hor. Jejich úkolem bylo rozhodnout a na Likertově škále (tvořené „smajlíky“) určit, do jaké míry by se jim taková aktivita líbila. Podle legendy s příkladem znamenala volba usměvavého smajlíka nejvyšší spokojenost a při analýze byla kódována jako „5“, naopak nespokojený smajlík byl kódován jako „1“.

Obr. č. 1 Ukázka zadání dotazníku

Představ si, že máš možnost...

1. ... strávit tři dny chozením po Jizerských horách. Jak by se Ti to líbilo?

Další vyhodnocované aktivity se týkaly studia Jizerských hor (přečtení si knihy, vypracování školního projektu, beseda s odborníkem), seznamování s konkrétními místy (navštívení nového místa, vyšplhání na nejvyšší horu, prozkoumání bažin) či dlouhodobějších aktivit v Jizerských horách (zapojit se do mapování křížků, pobyt na letním táboře a pobyt ve středisku ekologické výchovy). (Všechny položky viz Příloha č. 1.)

Dotazník byl sestaven spolu s pracovníkem střediska ekologické výchovy, který současně působí jako průvodce na terénních exkurzích v Jizerských horách. Reliabilita pretestu byla vypočítána na Cronbach alfa=0,8 a posttestu na alfa=0,91. Síla testu byla vyhodnocena na 0,81, což odpovídá běžným konvencím (Hendl, 2009).

Žáci vyplnili dotazník před zahájením školní části programu, tj. 3–4 týdny před pobytovou částí programu, a následně pak poslední den pobytové části programu před odjezdem. Data byla sebrána od všech skupin, které se účastnily programu v období březen–červen 2012. Celkem se podařilo získat data od pěti tříd a celkem 78 respondentů, z toho 40 chlapců a 38 dívek, průměrný věk 10,7 let (SD=0,98).

Pro analýzu byly nejprve spočítány hrubé skóry pro hodnoty pretestu a posttestu. Celkem mohli žáci získat 11–55 bodů. Při statistické analýze byl využíván zejména párový a nepárový t-test při hladině významnosti alfa=0,05.

Limity zvoleného evaluačního plánu vychází z podstaty evaluací orientovaných na uživatele (utilization-focused evaluation), jako pragmatického kompromisu mezi potřebami zadavatele a metodologickou přesností (Patton, 2002, 2008). Evaluační otázka vyplynula z potřeb realizátora v únoru 2012, přičemž sběr dat bylo z hlediska projektu nutné uzavřít do konce června 2012. To vedlo k relativně malému počtu respondentů. Evaluace zkoumají program v jeho reálných podmínkách. V jejím rámci by proto nebylo oprávněné pokusit se ovlivňovat některé proměnné, které mohly mít vliv na žákovský prožitek Jizerských hor (např. sbírat data pouze za určitého počasí, vést program pouze některými lektory, potlačovat rušivé chování žáků nad běžně nastavená pravidla atd.). Evaluaci je proto třeba chápat jako určitou případovou studii a výsledky není možné přímočaře zobecňovat.

Výsledky

Na základě výsledků provedeného výzkumu lze říci, že pro žáky byly Jizerské hory atraktivní již před zahájením programu. Jeho absolvování pak na ně nemělo statisticky významný vliv:

Tabulka č. 1 Srovnání celkové atraktivity Jizerských hor před a po programu

		Průměr	Směrodatná odchylna (SD)		Rozdíl	SD rozdílu	T	P
Před	P	44,83	6,93					
	P	44,03	9,05	8	0,79	7,94	8	0,37

Analýza rozdílů mezi jednotlivými položkami odhalila několik statistických významných posunů směrem ke snížení atraktivity vybraných aktivit v Jizerských horách. Například atraktivita navštívení nového místa v Jizerských horách klesla z $m=4,77$ před programem na $m=4,55$ ($t=2,06$, $p=0,04$). Vylezení na nejvyšší horu Smrk snížilo svoji atraktivitu z $m=4,62$ na $m=4,35$ ($t=2,22$, $p=0,02$).

Atraktivita jednotlivých aktivit v Jizerských horách byla pro chlapce více odlišná, než pro dívky. Celkově byly v pretestu i posttestu Jizerské hory atraktivnější pro dívky, než pro chlapce:

Tabulka č. 2 Porovnání rozdílů mezi chlapci a dívkami

		Průměr před	T	P	Průměr po	T	P
Chlapci	Chla	43			40,5		
	Dívky	46,5	2,34	0,02	47,3	3,55	<0,001

Před programem bylo pro dívky ve srovnání s chlapci atraktivnější přečíst si knihu o Jizerských horách, zapojit se do projektu, zpracovat školní úkol a navštívit středisko ekologické výchovy v Jizerských horách. Po programu se statisticky významný rozdíl mezi oběma pohlavími objevil v atraktivitě chůze po Jizerských horách, navštívení nového místa, zpracování školního projektu, zpracování úkolu, účasti na táboře a návštěvě střediska ekologické výchovy. Ve všech zmíněných případech byla sledovaná aktivita pro dívky atraktivnější, než pro chlapce.

Rozdíly v pretestu a posttestu hodnocené odděleně pro jednotlivá pohlaví nebyly statisticky významné. Při analýze rozdílů po jednotlivých položkách ale pro dívky statisticky významně vzrostla atraktivita vyplnění domácího úkolu o Jizerských horách (m před=3,55, m po=4, $t=-2,09$, $p=0,04$) a průzkum jizerskohorských bažin (m před=4,33, m po=4,7, $t=-2,39$, $p=0,02$). U chlapců došlo ke snížení atraktivity práce v oddílu mapujícím křížky v Jizerských horách, účasti na táboře v Jizerských horách a prozkoumání jizerskohorských bažin.

Téměř 81 procent respondentů již v Jizerských horách někdy bylo (všechny sledované školy byly z Libereckého kraje). Rozdíl v atraktivitě Jizerských hor mezi žáky, kteří je již někdy navštívili, a těmi, kteří v nich před zahájením programu dosud nebyli, nebyl statisticky významný ani v pretestu, ani v posttestu.

Atraktivita Jizerských hor dále negativně koreluje s věkem (pretest $r=-0,31$, posttest $r=-0,39$, hodnoceno pomocí Spearmanova korelačního koeficientu). Obě korelace je možné hodnotit jako středně silné.

Diskuse

Z hlediska respondentů program nemá vliv na míru atraktivity Jizerských hor. To může korespondovat se zjištěními o slabším významu pull faktorů pro volbu turistické destinace (Yoon a Uysal, 2005). Je možné, že zájem dětí o Jizerské hory je ovlivňován jinými faktory, než je samotná atraktivita prostředí. Je také možné, že děti v tomto věku nemají ještě vytvořený vztah k jiným místům, než jsou ta, ve kterých bydlí či která pravidelně navštěvují. V důsledku pro ně Jizerské hory mohou být relativně vzdálená lokalita bez vytvořené osobní vazby (Line a Costen, 2011).

Podle výzkumu jsou pro dívky Jizerské hory atraktivnější, než pro chlapce. Zdá se také, že se atraktivita Jizerských hor u dívek zvyšuje i v průběhu programu. Oproti tomu se pro chlapce atraktivita Jizerských hor v průběhu programu snižuje. Mohli bychom předpokládat, že dívky ve vzorku byly motivovanější ke studiu, což by vysvětlovalo rozdíly v ochotě vyplnění domácích úkolů či školního projektu. Je také možné, že dívky se na začátku bály „adrenalinových“ aktivit, jako je poznávání jizerskohorských bažin, které naopak lákaly chlapce. V průběhu exkurze na rašeliniště pak dívky vyhodnotily bažiny jako bezpečné, zatímco chlapci jako nudné. U chlapců dále výrazně klesl zájem o dlouhodobější aktivity v Jizerských horách. To by šlo vysvětlit tím, že chlapci jsou třídním pobytem uspokojeni a o další dlouhodobější aktivity už nemají zájem. Podle pozorování hlavního lektora mají chlapci na pobytu s sebou často notebooky a baví se o počítačových hrách. Je možné, že se v důsledku na okolní přírodu méně soustředí. Konečně lze také předpokládat, že chlapci svůj strach nechtějí přiznat ani v anonymním šetření a své obavy oproti realitě podhodnocují.

Pro mladší děti jsou Jizerské hory atraktivnější, než pro starší. Je pravděpodobné, že se zde začíná projevovat efekt rané puberty, kdy se zájem dětí odvrací od přírody směrem k sobě, kulturnímu prostředí a vztahům s vrstevníky (Kaplan a Kaplan, 2002, Krajhanzl, 2012).

Předchozí zkušenost s Jizerskými horami přitom nehraje pro atraktivitu Jizerských hor roli. Tyto výsledky mohou být zkresleny skutečností, že většina respondentů již v Jizerských horách byla a skupiny proto nejsou zcela srovnatelné.

Pokud chceme, aby žáci měli rádi přírodu ve svém regionu, měli bychom tam s nimi jezdit. Zdá se ale, že samotné vystavení se přírodním krásám, byť podpořené výkladem a výzkumnými úkoly v přírodě, pro dosažení takového cíle nestačí (Yoon a Uysal, 2005). Je možné, že by řešením mohlo být větší zohlednění push faktorů, jako je zábava či dobrodružství. Podle pozorování hlavního lektora programu děti na pobytu nejvíce oceňují jídlo, hry a až pak samotné výlety. Pobyt s žáky v přírodě by proto měl usilovat o rovnováhu mezi potřebou dobrodružství a komfortu (Quan a Wang, 2004). Důležitou roli pro uspokojení sociálních potřeb mohou hrát hry zaměřené na rozvíjení spolupráce (Graef a kol., 2000). Je možné, že turistické exkurze do okolí jsou atraktivní pro dívky, ale méně pro chlapce a že zapojení aktivit kombinujících zábavu, prožitek, dobrodružství a skupinu by mohlo jejich přitažlivost zvýšit. K posílení efektu turistických aktivit programu by bylo možné vycházet z metodiky tematické interpretace, která by pomohla nahradit zatím převládající výklad atraktivnějším sledem aktivit (Ham, 1992).

Z provedeného výzkumu nelze vyvodit, zda atraktivitu Jizerských hor nemohly dále ovlivnit jiné přírodní faktory, jako je například počasí, které žáci v době svého pobytu zažívali. Mansfeld et al. (2007) dokládá, že počasí je jedním z klíčových faktorů ovlivňujících motivaci k cestování. Turisté si podle něj všímají především rychlosti větru a

oblačnosti. Oba faktory pak mají vliv na pocíťovaný turistický komfort. Méně příznivé počasí mohlo negativně ovlivnit turistický prožitek žáků a snížit případný efekt programu na atraktivitu Jizerských hor.

Zvyšovat atraktivitu přírodní lokality je legitimní cíl programů environmentální výchovy. Je ale zřejmé, že nalezení funkční strategie pro daný typ skupiny a prostředí není jednoduchý úkol. Případným metodickým doporučením, která by aspirovala na obecnější platnost, pak musí předcházet další evaluační studie různých programů.

Richard Louv (2008) konstatuje trend odcizování dětí od přírody. Nalezení strategií k oživení zájmu dětí o přírodu je proto klíčovou výzvou nejenom pro environmentální výchovu.

Poděkování

Program vznikl v rámci projektu „Člověk a krajina Jizerských hor“ (reg. č. CZ.1.07/1.1.09/02.0061). Tento projekt byl spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Literatura

- Cornell, J. (1998). . Nevada City: DAWN Publications.
- Činčera, J. (2011). . , 6(3), Retrieved from <http://www.envigogika.cuni.cz/index.php/Envigogika/article/view/64>
<http://dx.doi.org/10.14712/18023061.64>
- Činčera, J., Kavan, D., , & Šedlbauer, J., (2010). . Liberec: Společnost pro Jizerské hory.
- Graef, A. R., Thapa, B., Confer, J. J., & Absher, J. D. (2000). . , 4, 107-113.
- Ham, S. H. (1992). . Colorado: Fulcrum Publishing.
- Hendl, J. (2009). . Praha: Praha: Portál.
- Kaplan, R., & Kaplan, S. (2002). . Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.
- Konu, H., & Laukkanen, T. (2009). . : ANZMAC.
- Krajhanzl, J. (2012). . Brno: Lipka.
- Line, N., & Costen, W. (2011). . , 27-6.
- Louv, R. (2008). . : Chapel Hill: Algonquin Books.
- Mansfeld, Y., Freundlich, A., & Kutiel, H. (2007). . Warsaw, Freiburg. P. Retrieved from <http://globus.igipz.pan.pl/geoekoklimat/blaz/blaz28.pdf#page=11>
- Matre, S., & Hoessle, K. (1980). . Greenville: The Institute for Earth Education..
- Patton, M. Q. (2002). . : Sage.
- Patton, M. Q. (2008). . : Sage.
- Tilden, F. (2007). . ,
- Quan, S., & Wang, N. (2004). . , 25(3), 297-305. Retrieved from <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0261517703001304>
[http://dx.doi.org/10.1016/S0261-5177\(03\)00130-4](http://dx.doi.org/10.1016/S0261-5177(03)00130-4)

- Venkatesh, U. (2006). . . , 6,
- Vlachová, E. (2011). . Liberec: Technická univerzita.
- Yoon, Y., & Uysal, M. (2005). . . , 26(1), 45-56. Retrieved from <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0261517703002000>
<http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2003.08.016>

Příloha č. 1

Dotazník Atraktivita Jizerských hor

Představ si, že máš možnost...

1. ... strávit tři dny chozením po Jizerských horách. Jak by se Ti to líbilo?
2. ... přečíst si knihu o přírodě a historii Jizerských hor. Jak by se Ti to líbilo?
3. ... jít po škole na besedu s odborníkem na Jizerské hory. Jak by se Ti to líbilo?
4. ... navštívit v Jizerkách místo, kde jsi ještě nikdy nebyl/-a. Jak by se Ti to líbilo?
5. ...zapojit se do školního projektu o Jizerkách. Jak by se Ti to líbilo?
6. ...vylézt na nejvyšší horu Jizerek Smrk. Jak by se Ti to líbilo?
7. ...zapojit se do práce turistického oddílu, který mapuje v Jizerských horách křížky se zajímavými příběhy. Jak by se Ti to líbilo?
8. ... zpracovat ve škole samostatný úkol o vzácných kytkách v Jizerských horách. Jak by se Ti to líbilo?
9. ...být v létě na táboře v Jizerských horách. Jak by se Ti to líbilo?
10. ...jet se školou do střediska ekologické výchovy v Jizerských horách. Jak by se Ti to líbilo?
11. ...prozkoumat pravé jizerskohorské bažiny. Jak by se Ti to líbilo?

Časopis Envigogika vydává Centrum pro otázky životního prostředí UK. Vývoj časopisu je podpořen projektem OP VK Mezioborová síť udržitelného rozvoje.

Více najdete na internetových stránkách projektu mosur.czp.cuni.cz

---

ⁱ Interpretativními výlety se zde myslí aktivity zaměřené na „interpretaci“ okolní krajiny. Interpretace je chápána jako komunikační proces mezi lektorem a návštěvníky určité oblasti, ve které lektor pomáhá návštěvníkům odhalovat významy lokality (Tilden, 2007).